

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

DOI: 10.33766/2524-0323.103.44-57

УДК: 341.322.5

*Мельничук А. І., аспірант кафедри кримінального права та кримінології,
факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна)*

e-mail: smmelnychuk@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0009-0005-2378-8173>

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ГРУПИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ КОМБАТАНТАМИ

У статті розглянуто питання формування класифікаційних груп правопорушень, вчинених комбатантами, як основи для створення модельних характеристик таких правопорушень і загалом їх системи.

З метою одержання обґрунтованих висновків, у роботі використано філософські, загальнонаукові концептуальні підходи, а також характерні для сучасної юридичної науки, зокрема й науки кримінального права, підходи і методи, відповідно до окресленої проблеми. Аналіз джерел нормативного та наукового характеру дав змогу з'ясувати відсутність як легалізованих класифікацій у вітчизняному законодавстві і в міжнародному гуманітарному праві, так і достатньої пропрацьованості на доктринальному рівні.

Встановлено, що законодавець безпосередньо використовує загальний для всіх кримінальних правопорушень критерій «вид і міра покарання» та опосередковано такі критерії, як: «за об'єктом кримінального правопорушення», «за способом здійснення кримінального правопорушення», «за нормативною регламентацією кримінальних правопорушень», «за суб'єктивною стороною кримінального правопорушення».

У ході дослідження аргументовано, що формування класифікаційних рядів ґрунтується на критеріях, якими є фактичні параметри, що впливають із правової природи злочинів, вчинених комбатантами. Це є основні ознаки такого явища, як правопорушення, вчинені комбатантами.

З'ясовано, що особливістю воєнних злочинів є те, що вони імплементовані у кримінальне законодавство з міжнародного кримінального права, тому варто враховувати контекстуальний, матеріальний, ментальний елементи як критерії для виокремлення конкретних видів кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами.

Доведено, що для формування класифікацій кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами, доцільно використовувати такі критерії, як: (1) «за об'єктом посягань» (де під об'єктом посягань розуміються охоронювані міжнародним гуманітарним правом цінності) та (2) «за актом посягання на об'єкт» (де під актом посягань розуміються суспільно небезпечні діяння міжнародного характеру). Також сформовано дві класифікаційні групи таких правопорушень.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, воєнні злочини, класифікація кримінальних правопорушень, комбатанти, склад злочину, кримінальна відповідальність, воєнні злочини.

Постановка проблеми. Передумовою створення оптимальних моделей злочинів, які вчиняються комбатантами, є наявність сформованих класифікаційних рядів. Потреба в такій діяльності обумовлена обставинами – діями комбатантів в умовах ведення повномасштабної війни, що не відповідають положенням міжнародного гуманітарного права. Звірства окупантів вимагають належного документування та кваліфікації, що в реаліях сьогодення є однією з загальних проблем. Виявлення критеріїв класифікації та формування класифікаційних груп таких кримінальних правопорушень дасть змогу не тільки поглибити знання про них й виокремити особливості, але й сприятиме адекватному їх тлумаченню та кваліфікації, розумінню співвідношення подібних злочинів із передбаченими у кримінальному законодавстві України та міжнародному гуманітарному праві як підстави кримінальної відповідальності комбатантів. Такі кримінальні правопорушення охоплюють достатньо значний спектр суспільно небезпечних діянь – злочинів, які виступають матеріальною підставою кримінальної відповідальності, а в чинному національному законодавстві, зокрема Кримінальному кодексі України, окрім загальної класифікації кримінальних правопорушень, відсутня деталізація саме кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами.

У теорії та практиці кримінального права питанням формування класифікаційних груп таких кримінальних правопорушень також приділяється незначна увага, незважаючи на їх актуальність. Тож відсутність достатніх напрацювань у цій сфері обумовлює науковий пошук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про незначний інтерес з боку наукової спільноти до обраної тематики. У юридичній літературі звертається увага на: 1) класифікацію злочинів, залежно від повноти їх вчинення (І. О. Гриненко, 2017); 2) доктринальні основи класифікації злочинів (О. С. Скок, С. В. Омельченко, 2020); 3) криміналістичну класифікацію злочинів (В. Гусева, 2019); 4) класифікацію злочинів, пов'язаних з економічною сферою (Я. С. Палешко, О. М. Кубецька, Т. М. Остапенко, 2020); 5) криміналістичну класифікацію злочинів, вчинених з використанням обстановки кіберпростору (О. А. Самоїленко, 2018); 6) класифікацію злочинів проти миру і безпеки людства (В. О. Миронova, 2004) і т.ін. Однак класифікаційні групи правопорушень, вчинених комбатантами, і досі не сформовані, що обумовлює актуальність обраної тематики.

Формулювання цілей. Мета статті полягає у виявленні класифікаційних критеріїв та на їх основі формуванні класифікаційних груп правопорушень, вчинених комбатантами.

Виклад основного матеріалу. Класифікацію злочинів, за теорією кримінального права, трактують як поділ злочинів на основі критеріїв на групи, категорії чи види. У наукових джерелах щодо теорії пізнання зазначено, що одним із засобів пізнання різних явищ і процесів вважається їх наукова класифікація.

Вона відіграє вагому роль, з огляду на здатність до розгляду явища в єдності, взаємозв'язку і взаємодії.

Загальновідомо, що класифікація є видом поділу поняття. Тож і в довідкових джерелах класифікація трактується як система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями [1, с. 673].

У юридичній літературі висловлюються різні позиції щодо класифікації воєнних злочинів на основі тих чи інших ознак, які використовуються як критерії. Так О. В. Пчеліна та В. Б. Пчелін криміналістичний класифікаційний ряд злочинів формували за такими критеріями: 1) *за способом учинення* (воєнні злочини, пов'язані із сексуальним насильством; воєнні злочини, пов'язані з катуванням осіб чи іншим нелюдським поводженням; воєнні злочини, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю; воєнні злочини, пов'язані із незаконним позбавленням волі; воєнні злочини, пов'язані із незаконною депортацією; воєнні злочини, пов'язані із узяттям заручників; воєнні злочини, пов'язані з умисним вбивством; воєнні злочини, вчинені із використанням отруйної зброї; воєнні злочини, пов'язані зі знищенням/привласненням майна тощо); 2) *за спрямованістю* (предметом посягання) (воєнні злочини, пов'язані з нападом на цивільні об'єкти; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, задіяні в наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини, пов'язані з нападом на об'єкти, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових та інших цілей; воєнні злочини, пов'язані з нападом на госпіталі та місця зосередження хворих і поранених; воєнні злочини, спрямовані на знищення історичних пам'яток і т.ін.); 3) *залежно від особи потерпілого* (воєнні злочини проти цивільного населення; воєнні злочини проти військовослужбовців; воєнні злочини проти суб'єктів, задіяних у наданні гуманітарної допомоги/місії з підтримання миру; воєнні злочини проти дітей та інші) [2, с. 337].

Водночас формування класифікаційних груп правопорушень, вчинених комбатантами, обумовлює зосередження на критеріях, адже в основі будь-якої класифікації лежить критерій, котрий може бути не будь-якою ознакою, а тільки найістотношою, тобто такою, що визначає характер усіх ознак явища, що класифікується. У такий спосіб можна встановити для кожного класу чітко визначене місце серед інших класів, здобути струнку систему розміщення предметів. Тому класифікації можуть бути *природні й штучні* (критерій – будь-які довільні ознаки).

Природна класифікація – це розподіл предметів або явищ за групами (класами) на основі їх істотних ознак [3]. У такій класифікації критерієм виступають фактичні параметри, які впливають з ознак явища, що виражає природу речей. Утім, і природна класифікація може виявитися штучною через неправильну її побудову, в основі якої виступає неістотна, а будь-яка інша ознака. Така класифікація спотворює взаємозв'язки між предметами [4, с. 47].

З огляду на вказане, правильний вибір критерію еквівалентний правильності постановки завдання. Критерій тлумачиться як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось [5, с. 349]. Причому, критерієм виступає найбільш

істотна ознака предмета чи явища, яка обумовлює інші його ознаки. Класифікація повинна задовольняти такі формальні вимоги: 1) підмножини, на які розділено множину, не мають перетинатися (містити спільні елементи); 2) у сумі підмножини повинні дати вихідну множину класифікованих об'єктів; 3) кожен елемент мусить входити до якогось одного класу; 4) поділ множини на групи повинен здійснюватися за конкретною ознакою, оскільки класифікація є необхідною стороною кожного пізнавального процесу [6, с. 115].

За філософським положенням й аргументацією, основні класифікації проводяться за суттєвими, стійкими ознаками, а формальні ж класифікації базуються на зовнішніх відмінних ознаках. З огляду на зазначене, критерії класифікації мають бути диференційовані й такі, що виражають правову природу правопорушень, вчинених комбатантами. Для цього слід звернутися до ознак цих правопорушень, щодо яких висловлюються різні позиції, та тих, що легалізовані в нормативних актах.

В. М. Репецький, В. М. Лисик, проаналізувавши низку міжнародно-правових актів, що визначають склади воєнних злочинів, дійшли висновку, що всі воєнні злочини «характеризуються певною сукупністю ознак, які є притаманні кожному складу, зокрема й групі загалом», а саме: дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним; учинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права; такі дії, як правило, вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази; об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права); дані злочини завжди вчиняються умисно або із грубої необережності [7, с. 122-125].

Дещо подібною є позиція Т. С. Садової. На її думку, воєнним злочинам притаманні ознаки національного та міжнародного характеру. Причому, авторка зазначає, що такі ознаки воєнних злочинів у міжнародному праві, як вчинення лише комбатантами та системність або широкомасштабність, не є характеристичними для воєнних злочинів у національному праві України. Тому основними ознаками воєнних злочинів за національним законодавством України є ті, які містяться в характеристичці їх складу. Відповідно, Т. Садовою пропонуються основні ознаки воєнних злочинів, які можуть бути критеріями класифікаційного ряду, зокрема: (1) наявність загального та спеціального суб'єкта; (2) завжди вчиняються умисно або із необережності; (3) їм притаманна багатооб'єктність; (4) вчинення під час збройного конфлікту [8, с. 118].

У ст. 11, ст. 12 Кримінального кодексу України [9] зафіксовано поняття «кримінальне правопорушення» (передбачене законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення); у їх межах виокремлено кримінальні проступки і злочини (проступок відрізняється від злочину лише формально – покаранням; воно не може передбачати позбавлення волі, а штраф за проступок не може перевищувати трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян); класифіковано злочини на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Законодавець вважає, що нетяжким злочином є передбачене законом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років; тяжким злочином є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років; особливо тяжким злочином є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

І, з огляду на зазначене, критерієм такого поділу кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки є вид і міра покарання, передбачена в санкції відповідної кримінально-правової норми як узагальнений показник суспільної небезпечності злочину, тобто юридичні наслідки, передбачені за вчинення кримінально-протиправного діяння. Водночас такий критерій є загальним для всіх кримінальних правопорушень і пов'язаний безпосередньо з таким критерієм, як «за розміром покарання».

Такий критерій використовується й щодо кримінальних правопорушень, що вчинені комбатантами й закріплені законодавцем в положеннях ст. 438 Кримінального кодексу України, де опосередковано закладено й інші критерії, зокрема за об'єктом кримінального правопорушення (військовополонені, цивільне населення, національні цінності), за способом здійснення кримінального правопорушення (жорстоке поводження, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування), за нормативною регламентацією кримінальних правопорушень (вітчизняне законодавство, міжнародне гуманітарне право; конвенційні, статутні), за суб'єктивною стороною кримінального правопорушення (умисно, з необережності).

Зважаючи на зазначене, можна стверджувати, що ці положення фіксують конструктивну множину діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини і практично відображають теоретичну конструкцію системи кримінальних правопорушень комбатантів.

Особливістю воєнних злочинів є те, що вони імплементовані у кримінальне законодавство з міжнародного кримінального права. Міжнародне гуманітарне право не містить конкретного переліку чи класифікаційного ряду кримінальних порушень, що можуть вчинятися комбатантами, але вказує на заборону дій, які вважаються серйозними правопорушеннями і в міру своєї жорстокості та природи не можуть бути поза увагою міжнародної спільноти й залишатися безкарними з боку держав. Конвенційні норми, у яких фіксуються такі заборони, мають бути імплементовані в національне законодавство держави в первісному вигляді чи трактуватися по-іншому без змістовних змін. При тому мають враховуватися зобов'язання держави. Такі вимоги передбачено в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. та Додатковому протоколі I до них від 8 червня 1977 р.,

де серед іншого зазначається, що держави зобов'язуються приймати будь-які законодавчі акти, необхідні для встановлення ефективних кримінальних покарань для осіб, які вчиняють або віддають накази вчинити будь-які із серйозних порушень. Україна виконала цю вимогу шляхом включення до Кримінального кодексу України статті 438, яка називається «Порушення законів та звичаїв війни» та містить положення про те, що є кримінальними правопорушеннями, які іменуються воєнними злочинами.

Водночас слід зауважити, що положення Кримінального кодексу України щодо аналізованих кримінальних правопорушень є бланкетними й відсилають до міжнародного гуманітарного права, норми якого є важливими, з огляду на те, що вони вказують на ознаки воєнних злочинів та забезпечують дію принципу *nullum crimen sine lege*. Ця категорія кримінальних правопорушень регламентована як у статутних, так і в конвенційних документах та є складовою системи міжнародних злочинів разом із такими злочинами, як злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни і порушення міжнародних договорів, угод чи змова, спрямована на вчинення будь-якої з вищенаведених дій) та злочини проти людства (вбивства, катування, поневолення, депортації та інші жорстокі злочини, вчинені за політичними, расовими чи релігійними мотивами).

Так у положеннях ст. 6 Статуту Нюрнберзького воєнного трибуналу 1945 р. [10] воєнними злочинами вважаються зокрема: порушення законів і звичаїв ведення війни; вбивство, катування чи викрадення в рабство або для іншої мета цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених чи осіб, які зазнали корабельної аварії на морі; вбивства заручників, пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування міст та сіл, руйнування, не виправдані воєнною необхідністю та інші.

А в Римському статуті Міжнародного Кримінального Суду воєнні злочини трактуються як грубі порушення конвенційних норм – Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права; у разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини; інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права [11].

При тому Суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

Як зазначає Г. Анісімов, положення Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду є орієнтиром до застосування норм міжнародного гуманітар-

ного права, водночас, з огляду на те, що Україною не ратифіковані його положення, для обґрунтування ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України, потрібно звертатися до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни), Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року [12].

Зважаючи на зазначене, кримінальні правопорушення, що вчиняються комбатантами за міжнародним правом, хоча й володіють низкою властивих їм ознак (зокрема, щодо таких діянь є заборона, що фіксується в міжнародних актах конвенційного чи статутного характеру, інших процесуальних документах; злочини цієї категорії (воєнні злочини) спрямовані на порушення чи недотримання міжнародних стандартів у сфері ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру), однак у міжнародному гуманітарному праві не виокремлюється система кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися комбатантами, так само, як і немає зафіксованого легалізованого класифікаційного ряду, адже заборони щодо здійснення певних дій, які кваліфікуються, як воєнні злочини й тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність, закріплюються в конвенційних чи статутних положеннях. Тож до класифікації кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами, можна використовувати не тільки вищезазначені критерії, але й такі як «за конвенційними нормами», «за статутними нормами інституцій». Водночас слід зауважити, що така класифікація має штучний характер, адже, як правило, у статутних документах міжнародних судових інституцій відображаються кримінально-правові заборони, що зафіксовані в положеннях міжнародних договорів та міжнародного звичаєвого права.

У теорії кримінального права злочини ідентифікуються за складом злочину. При тому деякими авторами звертається увага на те, що коли злочин є актом людської поведінки, то склад злочину – це спосіб його законодавчого опису шляхом виділення частин та елементів, які його утворюють [13, с. 72].

У національному кримінальному праві України та кримінальному праві інших країн континентальної правової системи, склад кримінального правопорушення, зазвичай, включає чотири блоки об'єктивно-суб'єктивних елементів, тобто це суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна й об'єктивна сторона.

І у юридичній літературі звертається увага на важливість застосування саме елементів складу злочину як класифікаційних критеріїв.

Як зазначає В. І. Опанасенко, вітчизняне кримінальне законодавство закріплює формально-матеріальний тип визначення поняття злочину; отже, обов'язковою ознакою такого правопорушення є не лише кримінальна протиправність, а й суспільна небезпечність, характер якої визначається насамперед об'єктом посягання [14, с. 92].

На конструктивність ідеї звернення до поняття видового (підгрупового) об'єкта, як до критерію поділу господарських злочинів на певні види (групи), наголошує й О. О. Дудоров. На його думку, такий підхід дозволяє в межах всієї сукупності злочинів виділити окремі групи більш-менш близьких один до одного посягань, які мають спільний для них об'єкт. Займаючи проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта й перебуваючи з останнім у співвідношенні «вид – рід», видовий об'єкт дає змогу виокремити специфічні групи злочинних посягань на близькі, взаємопов'язані соціальні цінності [15, с. 16, 21].

Низка авторів, зокрема В. О. Навроцький, Л. Палюх та інші, пропонують використовувати критерій «за механізмом заподіяння шкоди об'єкту злочину» у класифікації злочинів проти правосуддя [16; 17, с. 176-181].

Щодо поняття «механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину», то Н. Гуторова трактує його як вплив певного виду суспільно небезпечного діяння на певний елемент об'єкта злочину, наслідком чого є настання шкідливих змін у цілому в об'єкті. На її думку, такий механізм дозволяє визначити характер і ступінь заподіяння шкоди об'єкту злочину, що впливає як на кримінально-правову кваліфікацію, так і на застосування заходів кримінально-правового впливу [18, с. 129].

Як видається, критерій класифікації «за механізмом заподіяння шкоди об'єкту злочину» є комплексним й поглинає інші критерії.

Водночас, слід зауважити, що склад воєнного злочину, за міжнародним кримінальним правом, визначається як сукупність встановлених джерелами міжнародного кримінального права об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують діяння як воєнний злочин за міжнародним кримінальним правом. Вважається, що в нормах міжнародного кримінального права містяться ознаки як об'єктивного характеру (опис діяння, наслідків, часу, місця, способу його скоєння тощо), так і суб'єктивного характеру (винність, мотив, мета) характеру, що визначає діяння як злочин за міжнародним кримінальним правом: 1) суспільна небезпека злочинного діяння для світового правопорядку, світової спільноти в цілому або тих благ та інтересів, які охороняються системою міжнародного права; 2) протиправність, тобто вказівку на злочинність чи опис діяння як злочинного чи його наслідків у нормі права; 3) винність; 4) індивідуальна кримінальна відповідальність за його вчинення [19, с. 21].

Подібна позиція простежується й у праці А.О. Драгоненко, де вказується, що, оскільки воєнні злочини є видом злочинів проти миру і безпеки людства, то їм властиві спільні для зазначених злочинних діянь ознаки, зокрема: 1) підвищена суспільна небезпека; 2) спрямованість таких злочинних діянь на інтереси,

що охороняються міжнародним правом; 3) їх криміналізація та караність здійснюється відповідно до норм міжнародного права [20, с. 154].

Також варто брати до уваги те, що виокремлення кримінального правопорушення, вчиненого комбатантом з-поміж інших міжнародних злочинів, відбувається з урахуванням основних аспектів, про які йдеться і в стандартах розслідування міжнародних злочинів, адже не всі злочинні діяння, які вчиняються під час збройного конфлікту, кваліфікуються як воєнні злочини.

На думку Д. О. Коваль, Р. А. Авраменко, сама структура воєнних злочинів, як їх розуміє Міжнародний Кримінальний Суд, також відрізняється від аналогічної структури з точки зору українського законодавства. Міжнародний Кримінальний Суд не оперує поняттями суб'єктивних (суб'єкт та суб'єктивна сторона) та об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона) ознак злочину. Натомість, використовується структура, що включає: матеріальний елемент, ментальний елемент та контекстуальний елемент (контекстуальні обставини) [21, с. 13]. Тож важливою ознакою злочинів, що вчиняються комбатантами, є наявність контекстуального, матеріального, ментального аспектів. Контекстуальний елемент зумовлює специфіку складу злочину за всіма його складовими (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Він дає змогу виокремити міжнародні злочини з-поміж ординарних та при цьому розрізнити їх між собою. Для кожного з різновидів міжнародних злочинів контекстуальний елемент передбачено у відповідних ст.ст. 6–8 та 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Водночас контекстуальний елемент слід розглядати крізь призму того, що виконавець повинен був усвідомлювати фактичні елементи, які демонструють, що між двома чи більше державами мають місце збройні воєнні дії.

І, як зазначають І. В. Гловюк та Г. К. Тетерятник, тільки ті злочини, які скоєні «в контексті» та «пов'язані» зі збройним конфліктом, можуть прирівнюватись до воєнних злочинів. Вимога наявності зв'язку означає, що діяння має бути тісно пов'язане зі збройним конфліктом, що відбувається в будь-якій частині території, контрольованих сторонами в конфлікті. Тобто має існувати достатній територіально-темпоральний зв'язок між діянням та бойовими діями [22, с. 395].

Як пояснюється в рішенні по справі № ІТ-96-23 та ІТ-96-23 / 1-А від 12.06.2002 Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року, «конфлікт повинен, як мінімум, зіграти істотну роль у здатності обвинуваченого вчиняти злочин, у прийнятті рішення про його вчинення, у способі, яким воно було вчинено, або меті, для якої злочин було вчинено» [23, с. 155].

Зважаючи на зазначене, можна стверджувати, що контекстуальний елемент може виступати як критерій для виокремлення конкретних видів кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами, оскільки, як уже зазначалося, контекстуальний елемент зумовлює специфіку складу злочину. Щодо ма-

теріального та ментального аспектів, то вони співвідносяться з елементами загально-кримінальних злочинів і не завжди без контекстуального елемента дають змогу відокремити ординарний, загальний злочин від міжнародного.

Зважаючи на бланкетність положень ст. 438 Кримінального кодексу України, критерієм класифікації кримінальних правопорушень може бути критерій «за матеріальним елементом», який за значенням збігається з вище запропонованими.

Висновки. З метою належного формування класифікаційного ряду кримінальних правопорушень, суб'єктом яких є комбатант, доцільно використовувати такі критерії класифікації, як: (1) «за об'єктом посягань» (де під об'єктом посягань розуміються охоронювані міжнародним гуманітарним правом цінності) та (2) «за актом посягання на об'єкт» (де під актом посягань розуміються суспільно небезпечні діяння міжнародного характеру).

Зокрема, «за актом посягання на об'єкт» – такі кримінальні правопорушення: умисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю; посягання на особисту гідність; безглузде знищення населених пунктів; руйнування, що не спричинені військовою необхідністю; розграбування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій; примус цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави; позбавлення особи права на неупереджене і нормальне судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільної особи; незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників; здійснення нападу невибіркового характеру; використання отруйних речовин; безглузде руйнування міст, не викликане військовою необхідністю; напад на місцевості, що не обороняються; напади на релігійні й культурні установи; розграбування суспільної й особистої власності.

А «за об'єктом посягань» – таке: кримінальні правопорушення щодо об'єктів, які перебувають під захистом Конвенцій, зокрема військовополонених; комбатанти; цивільні особи; заручники; суспільна чи приватна власність; населені пункти; цивільні об'єкти; історичні пам'ятки, твори мистецтва або місця відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою надається особливий захист.

Як видається з означеного, предметом подальших перспективних досліджень мають бути питання, пов'язані з виявленням системи кримінальних правопорушень, вчинених комбатантами, а також з аналізом складу таких злочинів і підставами кримінальної відповідальності комбатантів.

Використані джерела:

1. Великий глумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
2. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 453 с. С. 334-338.

3. Жеребкін В. Є. Логіка: підруч. 10-ге вид., стер. Київ :Знання, 2008. 255 с.
4. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави України: загальнотеоретична характеристика : монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2018. 346 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. 1973. С. 349.
6. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Укр. Енциклопедія. 1998-2004. Т. 3: К – М. 2001. С. 115
7. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. № 1. С. 120-125.
8. Садова Т. С. Основні ознаки воєнних злочинів: національний та міжнародно-правовий аспект. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний виміри: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 трав. 2019 р.)*. Одеса, 2019. С. 116-118.
9. Кримінальний кодекс України: Закон; Кодекс № 2341-III від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 04.10. 2023)
10. Від Нюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців. BBC NEWS Україна. 2022. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/fea-tures-61057968>. (дата звернення: 24.09.2023)
11. Римський Статут Міжнародного Суду: Статут, Міжнародний документ, Поправки № 995_588 від 17.07.1998 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення: 04.10.2023)
12. Анісімов Г. М. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. 2021. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1291164. (дата звернення: 24.09.2023)
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор» 2018. 1360 с.
14. Опанасенко В. І. Злочини проти встановленого порядку збирання та фіксування доказів у системі злочинів проти правосуддя. *Право і громадянське суспільство*. 2016. № 1. С. 73-96.
15. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
16. Навроцький В. О. Злочини проти правосуддя : Лекції для студентів юридичного факультету. Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. 48 с.
17. Палюх Л. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 176-181.
18. Гуторова Н. Механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину: поняття, види, кримінально-правове значення. *Право України*. 2015. № 9. С. 128
19. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В. А. Гринчак, І. В. Земан, І. І. Когутич, О. К. Марін. Харків: Право, 2019. 460 с.
20. Драгоненко А.О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. Вип. 12. С. 151-157.

21. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинців, скоєних у контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

22. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Контекстуальні елементи у провадженні щодо воєнних злочинів: предмет доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394-398.

23. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Forum Prava*. 2020. № 61(2). С. 150-162.

References:

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009) / V. T. Busel (Ed.). Kyiv, Irpin: Perun. [in Ukrainian].

2. Pchelina, O. V., Pchelin, V. B. (2022) Kryminalistychna klasyfikatsiia voiennykh zlochniv. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnogo protsesu v umovakh voiennoho stanu: tezy dop. Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 25 lystop. 2022 r.) - Modern trends in the development of criminology and the criminal process in the conditions of martial law: theses add. International Science-Pract. conference (Kharkov, November 25, 2022)* / MVS Ukraine, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv : KhNUVS, 334-338. [in Ukrainian]

3. Zherebkin, V. Ie. (2008) Lohika: pidruch. 10-te vyd., ster. Kyiv : Znannia. [in Ukrainian]

4. Melnychuk, S. M. (2018) Pravovi formy realizatsii funktsii suchasnoi derzhavy Ukraina: zahalnoteoretychna kharakterystyka : monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Vydavets Kushnir H. M. [in Ukrainian]

5. Slovnyk ukrainskoi movy: (Vol. 1-11; Vol. 4) AN URSR (1970-1980). / I. K. Bilodid (Ed.). Instytut movoznavstva; Kyiv : Naukova dumka, 349. [in Ukrainian]

6. Yurydychna entsyklopediia: (Vol. 1-6; Vol. 3 : K-M) / Yu. S. Shemshuchenko (Ed.). Kyiv : Ukr. Entsyklopediia, 115. [in Ukrainian]

7. Repetskyi, V. M., Lysyk, V. M. (2009) Poniattia ta oznaky voiennykh zlochniv. *Almanakh mizhnarodnoho prava - Almanac of international law, 1*, 120-125. [in Ukrainian]

8. Sadova, T. S. (2019) Osnovni oznaky voiennykh zlochniv: natsionalnyi ta mizhnarodno-pravovyi aspekt. *Kryminalne pravoporushennia: natsionalnyi ta zarubizhnyi vymiry: materialy mizhmar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 24 trav. 2019 r.) - Criminal offense: national and foreign dimensions: materials of international science - practice conf. (Odesa, May 24, 2019)*, Odesa, 116-118. [in Ukrainian]

9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon; Kodeks № 2341-III vid 05.04.2001. (2001) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukrainian]

10. Vid Niumberha do Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: yak trybunaly sudyly voiennykh zlochyntsviv. *BBC NEWS Ukraina*. 2022. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/fea-tures-61057968>. [in Ukrainian]

11. Rymskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Cudu: Statut, Mizhnarodnyi dokument, Popravky № 995_588 vid 17.07.1998/ (1998) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. [in Ukrainian]

12. Anisimov, H. M. (2021) Pid chas kvalifikatsii dii osoby yak porushennia zakoniv ta zvychaiv viiny vazhlyvym ye vstanovlennia kontekstualnoho aspektu. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1291164. [in Ukrainian]

13. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy (2018) / M. I. Melnyk, M. I. Khavroniuk (Eds.). 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD «Dakor». [in Ukrainian]

14. Opanasenko, V. I. (2016) Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku zbyrannia ta fiksuвання dokaziv u systemi zlochiniv proty pravosuddia. *Pravo i hromadianske suspilstvo - Law and civil society*, 1, 73–96. [in Ukrainian]

15. Dudorov, O. O. (2003) Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti: kryminalno-pravova kharakterystyka : monohrafiia. Kyiv : Yurydychna praktyka. [in Ukrainian]

16. Navrotskyi, V. O. (1997) Zlochyny proty pravosuddia. Lektsii dlia studentiv yurydychnoho fakultetu. Lviv : Yurydychnyi fakultet Lvivskoho derzhavnogo universytetu im. Ivana Franka. [in Ukrainian]

17. Paliukh, L. (2018) Klasyfikatsiia zlochiniv proty pravosuddia. *Pidprijemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 2, 176–181. [in Ukrainian]

87. Hutorova, N. (2015) Mekhanizm zapodiannia shkody ob'ektu zlochinu: poniattia, vydy, kryminalno-pravove znachennia. *Pravo Ukrainy - Law of Ukraine*, 9, 128. [in Ukrainian]

19. Mizhnarodne kryminalne pravo (spivrobotnytstvo derzhav u protydivi zlochynnosti): pidruchnyk (2019) / V. A. Hrynychak, I. V. Zeman, I. I. Kohutych, O. (Eds.) K. Marin. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian]

20. Drahonenko, A. O. (2022) Poniattia ta oznaky voiennykh zlochiniv u mizhnarodnomu kryminalnomu pravi. *Naukovi zapysky. Seriia: Pravo - Proceedings. Series: Law, issue 12*, 151–157. [in Ukrainian]

21. Koval, D. O., Avramenko, R. A. (2019) Voienni zlochyny. Osoblyvosti rozsliduvannia mizhnarodnykh zlochiniv, skoiennykh v konteksti zbroinoho konfliktu na Donbasi. Kyiv : HO Truth Hounds ; Odesa : Feniks. [in Ukrainian]

22. Hloviuk, I. V., Teteriatnyk, H. K. (2022) Kontekstualni elementy u provadzheniakh shchodo voiennykh zlochiniv: predmet dokazuvannia. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 394–398. [in Ukrainian]

23. Cherviakova, O. V. (2020) Vidpovidalnist za voenni zlochyny: mekhanizmy ta protsesy vidnovlennia suverenitetu ta bezpeky Ukrainy. *Forum Prava - Law Forum*, 61(2), 150–162. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 26.09.2023

Melnychuk A., Postgraduate student of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty № 1 of the Donetsk State University of Internal Affairs (Kropivnytskyi, Ukraine)

CLASSIFICATION GROUPS OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY COMBATANTS

The article considers the issue of forming classification groups of offenses committed by combatants as a basis for creating model characteristics of such offenses and their system in general.

In order to obtain substantiated conclusions, the work uses philosophical, general scientific conceptual approaches, as well as approaches and methods characteristic of modern legal science, in particular the science of criminal law, in accordance with the outlined problem. The analysis of normative and scientific sources made it possible to find out the absence

of both legalized classifications in domestic legislation and international humanitarian law, as well as sufficient elaboration at the doctrinal level.

It was established that the legislator directly uses the criterion "type and degree of punishment" common to all criminal offenses and indirectly such criteria as: "according to the object of the criminal offense", "according to the method of committing the criminal offense", "according to the normative regulation of criminal offences", "on the subjective side of the criminal offense".

In the course of the research, it is argued that the formation of classification ranks is based on criteria, which are actual parameters arising from the legal nature of crimes committed by combatants. These are the main signs of such a phenomenon as crimes committed by combatants.

It has been found that the peculiarity of war crimes is that they are implemented in the criminal legislation of international criminal law, therefore it is worth taking into account contextual, material, mental elements as criteria for distinguishing specific types of criminal offenses committed by combatants.

It has been proven that in order to form classifications of criminal offenses committed by combatants, it is expedient to use such criteria as: (1) "according to the object of encroachment" (where the object of encroachment means values protected by international humanitarian law) and (2) "according to the act encroachment on the object" (where the act of encroachment means socially dangerous acts of an international nature). Two classification groups of such offenses have also been formed.

Keywords: criminal offenses, war crimes, classification of criminal offenses, combatants, composition of the crime, criminal responsibility, war crimes.